

روزنامهٔ سفرات مرزا محمد علی شیرازی به فرانسه
در عهد ناصر: شاه قاجار

به کوشش مهدی معنوی

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه: موسوی، مهدی، ۱۳۶۳ ش.
عنوان و نام پدیدآور: روزنامه سفارت میرزا محمدعلی شیرازی
به فرانسه در عهد محمدشاه قاجار
مهدی موسوی.
مشخصات نشر: نشر تاریخ ایران، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۱۳۰ ص، رقعی.
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: شیرازی، محمدعلی بن محمد اسماعیل
۱۲۶۸-۱۱۸۶ ق، سفرها، فرانسه.
موضوع: سفیران، ایران، سرگذشتنامه.
موضوع: Ambassadors, Iran, Biography.
موضوع: سفیران، ایران، خاطرات.
موضوع: Ambassadors, Iran Diaries
موضوع: سرنامه‌های ایرانی، قرن ۱۳ ق.
موضوع: Traveler's writings, Iranian, 19th century.
رده‌بسی کنگ: DSR۱۳۱۵
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۴۰۴۲
شماره کتابشناسی: ۵۸۶۵۳۷۷

شماره ۵۵۵۴

نشر تاریخ ایران (شرکت سهامی خاص)

تهران، خیابان فلسطین، ساختمان ۱۱، طبقه سوم، شماره ۳۰۴، تلفن: ۶۶۴۶۳۰۳۰

روزنامه سفارت میرزا محمدعلی شیرازی به فرانسه در عهد محمدشاه قاجار
به کوشش مهدی موسوی

- حروفچینی، صفحه‌آرایی و نظارت: نشر تاریخ ایران
طرح جلد: فریبا علایی
چاپ اول: ۱۳۹۹
چاپ و صحافی: الغدیر
تیراژ: ۱۰۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۷-۳۲-۰
ISBN: 978-600-8687-32-0
قیمت: ۵۵۰۰۰ تومان
حق چاپ محفوظ و در اختیار نشر تاریخ ایران است.

فهرست مطالب

۹	پیرنگه ر
۱۳	مقدمه
۱۸	۱. نقش میرزا محمدعلی خان شیرازی در معاهده دوم ارزنة الروم
۳۴	۲. مأموریت فرانسه
۵۰	۳. سفارتنامه فرانسه
۵۳	گزارش میرزا محمدعلی خان شیرازی از اقامت در استانبول
۶۱	روزنامه سفارت میرزا محمدعلی خان شیرازی به فرانسه
۱۰۵	گزارش میرزا محمدعلی خان شیرازی از انقلاب ۱۸۴۸م در فرانسه
۱۰۹	تصاویر
۱۲۵	فهرست اعلام

پیشگفتار

چهار و انتشار سفارتنامه میرزا محمدعلی خان شیرازی به دو دلیل اهمیت دارد. یکی آنکه سفرنامه و سفارتنامه نویسی تا دوره ناصری امری رایج و معمول نبود و چنانچه محدود آثاری از این دست متعلق به نیمه نخست عهد قاجار باقی نمانده است. به این ترتیب این اثر می تواند بر ادبیات سفرنامه و سفارتنامه نویسی آن دوره بیافزاید. دوم آنکه میرزا محمدعلی خان در تصویب معاهده دوم ارزروم و معاهده ارمنی با فرانسه در دوره محمدشاه نقش مهمی داشته است و این اثر تبیین مستقیم با تصویب این دو معاهده دارد. مطالعه این سفارتنامه می تواند در شناختن روند تصویب و سرانجام این دو موافقت نامه لازم و مهم شمرده شود.

نسخه دست نویس این اثر و همچنین تصویب نامه از میرزا محمدعلی خان شیرازی در این کتاب آمده از مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه به دست آمد. در تهیه و تنظیم این کتاب، از مجموعه ارزشمند اسناد معاهده دوم ارزنة الروم که به همت دکتر نصرالله صالحی توسط مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه منتشر شده است بهره بسیار گرفته شد. علاوه بر اشارات بسیار به اسناد این مجموعه، گزارش مربوط به اقامت میرزا محمدعلی خان در استانبول و گزارش کوتاهی از او از رویدادهای انقلاب ۱۸۴۸م در فرانسه از این اسناد نقل شده است. گزارش نخست را از آن روی آوردیم که با شرح سفر وی به فرانسه پیوند می خورد و گویی فصلی است از سفارتنامه او. جالب آنکه هر دو گزارش برای حاجی میرزا آقاسی نوشته شده، چرا که حاجی از او خواسته بود جزئیات مأموریتش را برای او بازگو کند. گزارش دوم نشان از توجه میرزا محمدعلی خان به انقلاب مهم ۱۸۴۸م

در فرانسه دارد که منجر به سقوط نظام سلطنت و روی کار آمدن دولت جمهوری دوم در فرانسه شد. او شاید تنها ایرانی باشد که شاهد عینی ناآرامی‌ها بوده و شرحی هرچند بسیار کوتاه از آن اوضاع ارائه کرده است. علاوه بر این، این شرح کوتاه می‌تواند مؤخره‌ای بر سفارتنامه فرانسه وی باشد، چرا که این اتفاق تقریباً پس از مأموریتش در فرانسه روی می‌دهد و یکی از دلایل ناکامی سیاسی مأموریتش محسوب می‌شود.

نویسنده نسخه دیگری از این سفارتنامه به صورت مجلد، تحت عنوان «روایات سفارت محمدعلی خان به فرانسه» در آرشیو وزارت خارجه موجود است. متأسفانه نگارنده موفق به ملاحظه این نسخه نشد. مجموعه اسناد مهم دیگری تحت عنوان «اصل نامه‌های سارتیژ به میرزا آقاسی، میرزا مسعود گرمرویدی، میرزا ابراهیم‌الحسن خان، میرزا محمدعلی خان و میرزا تقی خان» نیز در مجلدی در ضمیمه وزارت خارجه است. امکان دسترسی به آن اسناد هم برای اینجانب فراهم نیامد. در تکمیل این کتاب از آنها استفاده کنم. امیدوارم محققانی که امکان دسترسی به این مجموعه را دارند آن مجموعه را تنظیم و منتشر کنند تا در دسترس پژوهشگران و علاقمندان قرار گیرد. با این حال، طی اقامت در فرانسه اسناد بایگانی شده فرانسوی‌ها را که مربوط به قرن نوزدهم بود مورد مطالعه قرار دادم و به سبب این در خصوص معاهده بازرگانی ۱۸۴۷م دست یافتم که ترجمه آن را بطور دقیق و کامل در مقدمه آورده‌ام. این سند که از چشم همه محققان به دور مانده دیدگاه فرانسوی‌ها را از توافق بازرگانی با ایران بر ما آشکار می‌کند. از آن جهت که وزارت معادن در مورد این معاهده در دست نیست ارائه این سند فرانسوی می‌تواند ارزشمند باشد. ارائه مقدمه‌ای بر کتاب در شرح احوال میرزا محمدعلی خان واجب و ضروری به نظر می‌رسید. در این مقدمه نه تنها سعی کردم تا برپایه مدارک و منابع این شخصیت کمتر شناخته شده قاجاری را معرفی کنم، بلکه به بررسی نقش حساس او در معاهده دوم ارزنةالروم نیز پرداختم. از او که در سایه عموی ناتنی، میرزا ابوالحسن خان شیرازی، محو شده و از نظرها به دور مانده در منابع قاجاری به ندرت و گاه به بدی یاد شده است. در جریان تصویب عهدنامه ارزروم، او را خیانت پیشه و رشوه‌خوار خوانده‌اند.